

De fire temperament

I pedagogiske artikler og taler finner man rett som det er ord som "elevmaterial", "klasser med dårlig (godt) elevmaterial".

I industrien taler man med rette om godt eller dårlig "material", råstoffet som skal bearbeides videre i fabrikkene. Det er samme tanke og innstilling vi finner for eksempel i følgende setning (skrevet av en lærerseminarleder i Sveits) "Hvorledes er det mulig at skolen i de tusenvis av timer, hvor den bearbeider menneskematerialet i sine verksteder som regel ikke oppnår bedre resultater?"

Dette er ikke en tilfeldig valgt uttrykksmåte. Det er den konsekvente tanke utfra den innstilling at mennesket kun er et produkt av arv og miljø. Der foreligger for en slik betraktning bestemte gitte faktorer, som så kan påvirkes, "bearbeides" videre i "skolens verksteder", liksom jernet blir herdet til stål og formet i fabrikkens stansmaskiner. De ferdige stålprodukters hårdhet og effektivitet kan straks måles og registreres. Hvorfor skal man ikke også straks kunne måle virkningen av skolens "bearbeidelse" av "elevmaterialet"?

Med en slik innstilling ser man forbi det vesentligste i mennesket, i barnet, - selve vesenet som i løpet av livet langsomt kjemper seg frem gjennom de arvelige gitte muligheter og gjennom alt hva det moter i omgivelsene på sin egen livsvei.

Hvert enkelt menneske har sin livsvei, som i sin egenart er vesensforskjellig fra både farens og morens og forfedrenes livsveier, Kulissene kan ofte ligne. Men i det avgjørende "hvorledes" nettopp dette menneske kjemper seg fremover på sin vei, viser det enkelte menneskes dypeste egenart seg. Her kan man tale om individualitet. I dette danner hvert enkelt menneske en egen "art".

Har man beskrevet en enkelt antilopes biografi, er samtidig alle antilopers biografier - med hensyn til det vesentlige - beskrevet. Hvert enkelt menneske derimot har sin egen biografi hvor vesenskjernen, individualiteten, til en viss grad kommer til syne.

Men kulissene er ofte dominerende. Hvor ofte forsvinner ikke individualiteten bak dusinmenneskets grå maske?

Like meget som den enkelte må kjempe for å finne sin egentlige vei, må man øve seg om igjen og om igjen i å få øye på den egenarten i andre menneskers biografier. Dette gir først et urokkelig grunnlag for toleranse, fordi det da gjelder erfaring, visshet om de andre menneskers uerstattelige egenverdi. Man må ha sett det selv. Så lenge man utfra en eller annen dunkel følelse på den ene side taler om toleranse og menneskerettigheter, og på den annen side om at mennesket allikevel kun er et tilfeldighetsprodukt av arv og miljø, hvor altså frihet ikke kommer i betraktning, befinner man seg på sviktende grunn.

For lærere er det en uuttømmelig kraftkilde å øve seg i å få øye på de enkelte menneskers egenartede livsveier. Det gir en uforbeholden respekt for barnet, uansett hvorledes barnets skoleresultater er, ærbodighet for den individualitet, som foreløpig er skjult. og som her er på vei til å arbeide seg frem. Overfor dette vesen er enhver typebeskrivelse malplacet.

Men hva er da grunnlaget for alle de mangfoldige karakterologiske typebeskrivelser? Med hvilken rett taler man om typer, om gruppeegener, altså om noe som ikke er individuelt? Eksisterer alle typene bare i forsterkernes forestilling: introverte, ekstraverte, sangvinske. koleriske. flegmatiske, melankolske, schizothyme. cyklothyme typer osv.? Har ikke for eksempel alle flegmatiske menneskers livsvei et visst karakteristisk fellespreg: det langsomt og jevnt flytende uten særlige indre kriser eller dramatiske vendepunkter, og hvor de ytre begivenheter ikke bevirker noen særlig forandring i den jevne livsstrøm? Og har ikke for eksempel, alle de cyklothyme et like tydelig fellespreg: livsveiens bolgegang med en rekke aktive høydepunkter og like mange depresjoner eller passivitetstilstander innimellom, i mange tilfeller sogar med like store tidsavstander mellom bolgetoppene?

Alle disse og andre lignende typebeskrivelser kan henvise til så mange enkeltiakttagelser at det ikke kan bero på tilfeldigheter. Men her lurer en stor fare for en fordomsfri forståelse av mennesket.

La oss tenke oss hundrede flegmatiske mennesker. Er disse da så like at man kunne kalle dem en egen menneskeart, slik at det var nok å beskrive en enkelt, liksom det er nok å beskrive en enkelt snegl i en forsamling av hundrede snegler? Nei. på ingen måte. Alle hundrede har noe felles, men nettopp ikke det vesentlige. Vi ville ha foran oss en skare av rolige, relativt tilfredse mennesker fra den joviale kolonialhandler, som alltid har nok av de varer som trengs, og som aldri kommer i konflikt med sine kunder, til hærforeren som aldri

bringes ut av likevekt, men tar enhver overraskende katastrofe som selvsølgelige Facts, - fra den mest apatiske kommunearbeider, som ikke blir det minste foruroliget hvis arbeidet ikke blir ferdig i tide, til verdensmesteren i sjakk som med urokkelig tålmodighet tenker gjennom et maksimum av kombinasjonsmuligheter.

Når vi vil nærme oss et enkelt menneske, denne ene, bestemte individualitet, må vi likesom se gjennom et transparent av typeegenskaper og spørre: Hvilken retning har dette menneskes interesser? Hvilke mål setter det seg (- det kan være mer eller mindre bevisst fra det klareste ideal til den dunkleste, men ikke desto mindre sterkt virkende anelse) ? Og fremfor alt:

Hvorledes beveger dette menneske seg fremover på sin livsvei med hensyn til å virkeliggjøre dette mål?

Retter vi blikket mot dette vesentlige, lar det seg ikke innfange i noen typebeskrivelse. Hvert eneste menneske er her en gåte. og livsveien er et stykke av svaret. Men veien går gjennom de forskjellige typearter. Individualiteten viser seg; en bestemt typefarge eller som oftest i en blanding av flere typefarger.

I gamle tider beskrev man dette slik at mennesket på sin vei fra det guddommelige uopphav steg ned på jorden gjennom elementenes sfære, og alt eftersom det da særlig forbandt seg med et av de fire elementer (jord, vann, luft, ild) , ble deres egenart farvet. La oss her bruke dette som billedlig uttrykk på følgende måte:

Hvis menneskets vesenskjerne. - "jeget" - er overveiende sterkt, vil det ile stormende mot sitt mål. Som en flamme vil det bryte ned og fortære all motstand. (Kanskje nettopp derfor vil det i rette øyeblikk bli slått tilbake og ikke virkeliggjøre sitt mål, - det avhenger av målet og av hvorledes kampen skjer) . Da er mennesket et "ild"-menneske, en koleriker. Med faste. voldsomme skritt iler det mot målet. Ofte albuer det seg frem og skyver hensynsløst andre til side uten å merke det. Motstand. stoffets treghet, fremkaller raseri. Der skjer utvilsomt meget på en slik livsvei. Den går gjennom intense, dramatiske oppgjør. Ofte blir meget odelagt på veien. Sjelden blir den fortærende ildskraft mestret slik at den intet odelegger: når den brukes som erkjennelsesild i sannhetens tjeneste.

Men nettopp i dette å "hvorledes" man eventuelt er koleriker, viser menneskets vesen seg. Blir man stående ved en ren typeskildring og sier "en utpreget koleriker", og tror at man derved har skildret mennesket, tar man feil. Man har da kun skildret det typiske element, det uindividuele, det dyriske i mennesket, -- i tilfelle kolerikeren en rasende okse som stormer mot en rød klut. Det ekstremt koleriske er da også noe sinnsykt: den herskesyke tyrann, den narraktige fanatiker, den stormannsgale.

Hvis menneskets vesenskjerne derimot blir stående foran alle vanskeligheter og merker det uoppnåelig store ved å skulle mestre dem, blir mennesket tynget ned av oppgavens byrde. Det blir et "jord"-preget menneske, en melankoliker, som med håpløst tunge skritt og lutende hode er overbevist om at han aldri når målet, og at alt sikkert kommer til å gå galt.

Det fysiske legemes tyngde preger da mennesket. Ofte blir melankolikeren stående i sine smerter og lidelser, boyet ned av motstandens tvngde. Sjeldnere kommer melankolikerens storhet frem, hvor mennesket lutres i lidelsene ved stoffets motstand, slik at nettopp derved veien mot det store mål kommer til syne.

Hvis man kun skildrer dette typiske element uten å se livsveien og uten å se hvorledes nettopp dette menneske lever i den melankolske "situasjon", i "jord"-elementet, skildrer man igjen noe rent sykkelig-umenneskelig, noe i retning av den fullstendig isolerte person med forfølgelsesvanvidd.

Der er imidlertid ikke bare disse to ytterligheter: det koleriske, fortærende "ild"-menneske og det melankolske nedtyngete "jord"-menneske. Mennesket kan også bli preget av stoffet uten å stoppe opp foran det, uten å la seg tynges ned av det. Det kan la seg drive med strømmen uten å prove noesomhelst revolusjonerende. Det kan tilpasse seg etter omstendighetene uten at de gjør noe særlig inntrykk i det hele tatt. Det er "vann"-mennesket, flegmatikeren, med den vraltende, likegyldige gåsegang.

Men her er igjen en uendelighet av muligheter: hvorledes og i hvilken grad mennesket preges av dette "vannelement" eller bruker det som en menneskelig mulighet til å komme ut over det personlig-subjektive til det objektivt saklige. Alle forskere må ha noe av dette flegmatiske, kjolige element. De tilfeller vi tidligere nevnte som flegmatiske er forøvrig slett ikke ekstremt flegmatiske. En rendyrket flegmatiker er en apatisk idiot, altså en stor sjeldenhet. - Men på den annen side er utvilsomt for eksempel vår nuværende tidsepoke med hensyn til å oppfatte stundens katastrofale alvor noe i nærheten av 99 % flegmatisk innstillet. I det som Pestalozzi (en sterk koleriker) kalte borgerlighetens animalsk-vegeterende lyksalighet, er der svært meget av dette ensidige, ubearbejdede og derfor negativt virkende flegma: Selv om menneskeheten befinner seg på kanten av tilintetgjørelsens avgrunn, lar man fem være like og er mest opptatt av å skaffe seg bil og villa. Det er vrengebilledet av den stoiske ro, hvor det flegmatiske element brukes bevisst: Selv om verden styrter sammen i ruiner, vil den ramme en fryktløs (impavidum ferient ruinae) .

Den fjerde mulighet er at mennesket slett ikke bekymrer seg om stoffets motstand og tyngde, og heller ikke prøver å tilintetgjøre motstanden. Som et vindpust flakker da mennesket hit og dit, bevegelig og åpen for alle

inntrykk. men uten stadig styrke. Det er "luft"-mennesket, sangvinikeren med den lette, trippende gang. Han er interessert i alt nytt, men går nodig i dybden. Han foretrekker å gå over til noe annet. Dette flagrende, ustadige har ofte noe meget sjarmerende ved seg. Det er ikke påtrengende, egensindig og ubehagelig som den koleriske tyrann. Det sangvinske temperament er underholdende, fordi det ustanselig skifter emnet for oppmerksomheten. Det kan ha verdensvelde i seg, fordi det åpner seg til alle kanter. Men hvor ofte utarter det ikke til tankeflukt og tankeforvirring, fordi der ikke er noe fast holdepunkt? Og hvor ofte bolger ikke da følelseslivet ukontrollert fra lykkosalighetsrus til den mørkeste fortvilelse og så igjen tilbake til lykkens tinder. -

I psykologiens historie ble læren om de fire temperamentene avfeiet som uvidenskapelig i begynnelsen av dette århundrede. En hel serie av nye typelærer dukket opp. Mest kjent er vel Kretschmers systematiske undersøkelser av forholdene mellom adferd og kroppskonstitusjon. Han fant de to hovedtyper: cyklothyme og schizothyme (med henholdsvis pyknisk og asthenisk kroppstype) . og i begeistringen over det rike erfaringsmateriale og over å finne visse regler var det han som særlig sterkt uttalte at læren om de fire temperamentene var misvisende ("Körperbau und Charakter", s. 135) . - Vi skal ikke her gå inn på hans typebeskrivelser, men fremheve følgende:

Jo flere enkeltiakttagelser Kretschmer etterhvert samlet, desto mer komplisert ble det hele. Mens han i 1920-årene påsto at den flegmatiske type i det hele tatt ikke eksisterte (den skulle kun være ekstreme tilfeller av de to typer han hadde funnet) . - ble han i 1930-årene nødt til å innføre en ny type som nettopp hadde flegmatikerens kjennetegn. men som han unnlot å kalle flegmatiker: "et langsomt, rolig, alvorlig og satt vesen er her helt igjennom det typiske" ["Medizinische Psychologie". s. 156].

Den koleriske type har Kretschmer i det hele tatt ikke anerkjent, mens andre forskere (dr. Strehle) fant at nettopp denne typen var den klareste som lettest lot seg avgrense på grunnlag av adferdsstudier.

Av Kretschmers (og andre forskeres) tallrike iakttagelser kan man lære overmåde meget. Men man kan også lære av en hovedsvakheter som hefter ved Kretschmers lære. Han betrakter i grunn den kroppskonstitusjonen som årsak til adferdstypen. Så stemte ikke regningen, og han ble nødt til å erklære at man også fant tilfeller som legemlig sett horte til en bestemt type, men som samtidig i den sjelelige adferd horte til en annen type. Kort sagt, full forvirring? Hvorfor ble Kretschmer med sin utrettelige forskning fort inn i denne forvirring? Fordi han ikke hadde sans for menneskets åndelige vesenskjerne. Dette viser seg entydig i hans beskrivelse av de store genier hvor individualitetens kamp, seire og nederlag på livsveien kommer tydeligst til syne. Ikke desto mindre reduserer Kretschmer også disse betydeligste mennesker til tre arvelige faktorer som helt og holdent er gitt på forhånd og hvor frihetsmomentet er helt utsjaltet: 1. en porsjon arvelig betinget talent på et bestemt område, 2. en porsjon arvelig betinget sinnsykdom som bringer talentet inn i en viss oppløsningstilstand, og 3. en porsjon arvelig betinget spissborgerlighet som holder sinnsykdommen innenfor rimelige grenser, slik at man ikke blir sperret inne på et asyl. ("Geniale Menschen", s. 24-30)

Med denne blindhet overfor menneskets vesenskjerne, "jeget", klarte ikke Kretschmer å oppdage at de forskjellige typer, kropps- og adferds-typer oppstår som et formidlende mellomområde mellom det åndelige individuelle og det legemlig sett artstypiske (menneskeheten) , - at det oppstår og også kan forandres som det fluktuerende resultat av individets seire og nederlag i kampen for å virkeliggjøre sin vesensegenart i livslopet. Det var Rudolf Steiner som allerede i 1908 beskrev temperamentene utførlig på denne måte. ("Das Geheimnis der menschlichen Temperamente", trykt i tidsskriftet "Menschenschule", årgang 1928) .

Rudolf Steiners beskrivelse av temperamentene griper dem slik som de blir til og slik som de kan forandre seg (altså ikke på forhånd givne fikserte typer) . Han tok fullt ut hensyn til menneskets vesenskjerne som noe virkelig. Derfor har hans beskrivelser mulighet til å føyes inn i en livspraksis, både for den voksne i kampen for å finne sin egen livsvei, og for de voksne, når de vil hjelpe barnene på deres livsveier.

Når læreren har klassen foran seg, står han overfor like mange vesensforskjellige mennesker som der er barn. Men dette individuelle, egenartete er i barnealderen bare i sin aller første utfoldelse. Det er ofte dypt skjult bak tykke forheng av masker og forhindringer. Tenk bare på at en av den nyere tids mest begavede matematikere, Newton. nærmest var en sinke i skolealderen. Gjennombruddet av hans vesensegenart kom først senere.

Den voksne må hver dag på nytt prøve å lære elementene i barnene bedre å kjenne, slik at han kan hjelpe dem til å komme videre på deres egenartete vei. Det typiske, temperamentene. må gripes som utviklingsoppgaver.

Læreren må etter tur liksom dukke inn i de forskjellige elementtyper og slik nærme seg barnene.

Det kan skje i fortellinger, som kan preges etter de forskjellige temperamenters egenart. Det kan skje i forskjelligeartete øvelser i bevegelse. tegning, maling, musikk. Det kan skje i regningens fire forskjellige regningsarter (noe vi skal komme tilbake til i en senere artikkel i "Mennesket").

Det kan også skje i små dramatiske scener man lar barnene oppføre. Vi skal nu til slutt gi et eksempel på dette.

I 2. klasse er det særlig aktuelt å skildre dyrenes verden i talende fabelform, slik at barnene kjenner sine egne muligheter igjen i dyreverdenens spill. Mennesket har forenet i seg som muligheter det som kommer til ensidig utfoldelse i dyreartene. og i de forskjelligste dyreskikkelser kommer da også menneskenes fire temperamenter til syne.

I sin bok "Når dyrene taler" har Leif Wærenskjold fortalt historien "da storken og haren og hvepsen og bjørnen skulle bygge seg hus", slik at de fire temperamenter utfolder seg i dyreskikkelse.

Storken kommer seg aldri til å bygge hus, idet den blir stående med lutende hode foran alle vanskelighetene (melankolsk) . Haren hopper ubekymret omkring, bygger seg luftslotter og kommer seg aldri til å ta fatt. fordi den straks iler til noe annet som den tror er bedre (sangvinsk) . Bjørnen labber rolig og tilfreds omkring og bryr seg ikke om husbygging i det hele tatt, - det ordner seg nok (flegmatisk) . Bare hvepsen iler straks summende til arbeidet og får huset ferdig i en fart - etter å ha gitt fra seg mange hvepsestikk (kolerisk) .

Denne fortelling kan males bredt ut til et fyldig episk bilde. Man kan også i undervisningen fortette det til en knapp dramatisk skisse hvor det karakteristiske kommer frem i enkle ord og geberder. Særlig fruktbart kan det være å bearbeide det med små innlagte musikkstykker hvor barnene gjør eurytmi-bevegelser.

Klassen deles i fire grupper som hver får sin dyreart.

Storkene kommer langsomt skridende inn til en tungsindig musikk. Hodene med de lange nebb luter. Armvingeslagene er som tunge sukk.

Storkene: Alt går galt her i verden. Man skulle ha et hus som holder bestandig.

Harene kommer hoppende inn til en lystig musikk. Labbene og de lange orer slenger muntert hit og dit.

Storkene: Hva er det du er så glad for? Har du kanskje fått deg hus?

Harene (idet de hopper omkring) : Hus i hver busk, - hus i hver busk, - hus i hver busk. -

Storkene (som står urokkelig på et ben) : Uff, buskene visner. Huset må holde bestandig.

Harene (med kåte sprett) : Å ja! - Skal vi ta og bygge oss hus! - Med tårn og spir og kupler og dansesal og bad og silkeseng!

Storkene: Huset må holde bestandig.

Hvepsene kommer inn hissig summende til en ilter musikk. (Gruppens bevegelser kan for eksempel ordnes rettlinjet utad og derefter rettlinjet innad mot et felles "byggesentrum".

Storkene: Hva er det du gjør nå?

Hvepsene: Jeg bygger meg hus (bevegelse ut) - SSSSS (bevegelse inn) - her og nu straks (ut) - SSSSS (inn).

Harene (med viltre kaotiske kast) : Hus her, haha! Vi må ha meget større plass! Det skal jo bli verdens fineste slott! (Hopper ut).

Storkene: Huset må holde bestandig. Her kan der jo komme skred fra fjellet.

Bjørnene kommer labbende rolig og godmodig til en jevnt flytende musikk.

Storkene: Har du kanskje fått deg hus, siden du tar det så rolig?

Bjørnene (Labber uforstyrrelig videre uten å se opp) Jeg har det bra her i blåbærlyngen, jeg. og til vinteren legger jeg meg under en granerot (labber vekk) .

Storkene (langsomt, slepende) : Nei. jeg får nok ikke hus her i landet. Det er like godt jeg drar til syden med det samme (flakser ut).

Hvepsene (farer iltert utad og tilbake inn til byggesentret) : Nei, her skal bygges hus, - SSSSS - her og nu straks - SSSSS. -

Fortelleren (et enkelt barn) : Vinteren kommer, og hvepsen har bygget seg et lunt, lite hus. Men haren har ingenting, Harene (kommer hutrende inn med skjelvende knær) : Hu-hu-huhuttetu, til sommeren bygger jeg meg hu-hu-hus!

Hvepsene (farer mot harene og stikker dem og så tilbake til "huset" to ganger, idet de sier) : Du skulle ha bygget deg hus i tide! - Lat pus SSSSS

fortjener ikke hus - SSSSS.

Fortelleren: Men når sommeren kommer, hopper haren igjen omkring og roper:

Harene (med overgivent lystige sprett) : Hus i hver busk - hus i hver busk - hus i hver busk!

Når man spiller dette med barnene, velger man om mulig de roller som de enkelte barn etter sitt temperament ligger nærmest. - Man prøver altså ikke å berolige kolerikeren ved å la ham spille den langsomme bjørn. Det ville bare irritere og gjøre ham enda mer ukontrollert vill. Kolerikeren må nettopp helst få spille den hissig hvepsen.

Det gjelder ikke å nivellere eller å utrydde temperamentene. Det gjelder å få tak i dem i en positiv aksjon som objektiverer temperamentsegenskapene. Det virker - ubevisst, uten formaning - som en appell til barnets egen individuelle vesenskjerne, til etter hvert selv å styre utviklingen, til å ta sine krefter i bruk som oppgaver og muligheter, - til ikke bare å la seg rive med og la seg bestemme av det givne, av del ytre.

Försteutgave:

Mennesket, Bergen, 1957/3

www.joergensmit.org er webbadressen til material av og om Jørgen Smit.
Biografisk material, utgivelser, foredrag, arbeidsplasser o.s.v. utgitt av Rembert Biemond